

ІДЕЯ ПОЛІТЕХНІЗМУ В ОЦІНЦІ Г. ВАЩЕНКА

Утвердження національних інтересів в інтеграційному світі, піднесення конкурентоспроможності, міжнародного авторитету України й становлення її позитивного іміджу зумовлює потребу в постійному зміцненні економічних позицій нашої держави насамперед шляхом розвитку людського капіталу, наукомістких виробництв і впровадження нанотехнологій.

Найважливішим у досягненні цих стратегічних орієнтирів є інноваційне розв'язання проблеми підготовки молоді до майбутньої трудової діяльності, ураховуючи її людиноцентричну сутність та закон зміни праці.

У зв'язку з цим на особливу увагу заслуговує ідея політехнізму, теорія і практика її реалізації в історії вітчизняної школи ХХ ст. Ідею політехнізму, яка свого часу була сформульована в період оновлення механізмів соціально-економічної розбудови суспільства, відносимо до вічних соціально-педагогічних надбань. У 1931 р. політехнізацію шкіл умотивовано, задокументовано і проголошено пріоритетним напрямом державної освітньої політики, реформування системи шкільної освіти передбачало перетворення загальноосвітніх шкіл у трудові політехнічні. Політехнізм став провідним принципом дидактики, а політехнічна підготовка – самостійним компонентом змісту шкільної освіти, виразником її антропоцентричних перетворень. Еволюція ідеї політехнізму історично пов'язана з трансформаціями системи “освіта – виробництво – економіка” та випереджувальним оновленням людського потенціалу. Ідея політехнізму виступає джерелом розвитку шкільної освіти щодо задоволення потреб сучасного виробництва в тісному зв'язку з вихованням людини, одухотворенням прогресивного економічного поступу.

У новітніх умовах політехнізм виступає, по-перше, вирішальним фактором гармонізації взаємодії особистісного й соціального начал у підготовці молодого покоління до життя; по-друге, передбачає теоретичне й практичне оволодіння особистістю загальними основами виробництва, ринкової економіки й об'єктами сучасних науково-технічних досягнень; по-третє, формує сферу суспільних відносин школярів, сприяє професійному самовизначенню, усвідомленому використанню засобів діяльності.

Процес реалізації ідеї політехнізму ґрунтується переважно на двох глобальних науково-теоретичних позиціях учених – імпліцитній (П. Атутов, Г. Ващенко, Н. Крупська, А. Луначарський, І. Каїров, В. Сухомлинський та ін.) та експліцитній (В. Ледньов, А. Макаренко, М. Ніколаєв, В. Поляков, М. Скаткін та ін.). Представники першої

із них відстоювали думку, що ідея політехнізму мусить пронизати всі шкільні предмети природничо-математичного й гуманітарного циклів, а політехнічна підготовка має розглядатися як провідний принцип дидактики й компонент змісту шкільної освіти. Прихильники іншої доводили важливість виокремлення в змісті освіти предметів політехнічного спрямування, де б поглиблено реалізовувалася ідея політехнізму та основи трудової діяльності учнів.

Видатний український педагог Г. Ващенко становлення ідеї політехнізму пов'язував із діяльністю трудових шкіл, реальних і комерційних училищ, виникнення яких об'єктивно зумовлювалося вимогами часу щодо важливості наближення завдань школи до практичного життя. Учений підкреслював необхідність забезпечення практичного досвіду учнів шляхом ознайомлення їх із різноманітними ремеслами, знаряддями праці, технологіями виробництва. Водночас, спираючись у своїх міркуваннях на педагогічні погляди Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, Г. Ващенко піддавав критиці виключно професійну спрямованість загальноосвітньої школи: "Вона не може й не мусить ставити перед собою завдання готувати дітей до якоїсь певної практичної діяльності. ...Метою виховного процесу є, в першу чергу, виховання людини. Всебічно розвинена людина знайде відповідну своїм природним нахилам професію й опанує її" [5, с. 90]. Виходячи з такого розуміння, вчений висловлював неоднозначне ставлення до діяльності Г. Кершенштайнера. Г. Ващенко називав педагога "крайнім виразником" ідеї трудової школи й закидав йому недооцінювання значення теоретичної підготовки учнів. Водночас Г. Ващенко погоджувався з Г. Кершенштайнером у тому, що праця мусить займати важливе місце в шкільному навчанні: "У поняття всебічно розвиненої особистості ми маємо вкладати й певні технічні здібності в галузі ручної праці. Тому в сучасних умовах кінцевою є потреба включати в навчальний план загальноосвітньої школи різні види ручної праці" [3, с. 90].

Подальший розвиток ідеї трудової школи Г. Ващенко пов'язував із творчістю Дж. Дьюї та його послідовників, позитивно оцінюючи те, що у Чиказькій експериментальній школі-лабораторії праця була спрямована, по-перше, на здобуття технічних навичок з певного ремесла, по-друге, на розумове виховання, по-третє, на розвиток моральних та вольових якостей. Педагог підкреслював справедливість твердження Дж. Дьюї, що людина, навчаючись у школі, має обов'язково застосувати на практиці свої знання.

Разом з цим, зауважуючи на відсутності єдності у розумінні принципу життєвості навчання, Г. Ващенко піддавав критиці американську систему освіти за пануючу ідеологію практицизму як радикальну форму забезпечення цього принципу. Він стверджував: "Треба в першу чергу розвивати широкий світогляд, на ґрунті якого тільки можлива ідейна громадська і особиста діяльність. В іншому випадку є небезпека

виховувати вузьких практичних діячів, нездібних глибоко розуміти життя та його завдання” [5, с. 90].

У червні 1920 р. Народний комісаріат освіти України затвердив постанову “Про введення ужиття семирічної єдиної школи”, згідно з якою виробнича праця стала основою та відправним моментом навчальної і виховної роботи. Як свідчать конкретні факти, в цей період велика увага приділяється теоретичній розробці проблеми трудової і політехнічної освіти, утім у цьому питанні було багато суперечностей. Зокрема впродовж 1920-1921 рр. точилася гостра дискусія навколо питання орієнтації виховання й навчання на ранню професіоналізацію учнів. В основі полеміки були два концептуальні підходи до реформування освіти – загальноосвітній, що схвалювався Народним комісаріатом РСФРР на чолі з А. Луначарським, та професійно-технічний, який підтримувався керівником Народного комісаріату освіти УСРР Г. Гриньком. Г. Ващенко з цього приводу зазначав: “В ній (дискусії. – Л. С.) зовсім відсутні національні моменти. Питання полягало в тому, який із наркомосів вірніше розуміє завдання комуністичної освіти і потреби народного господарства та соціалістичного будівництва ССРСР” [3, с. 160].

У контексті досліджуваної проблеми цікавим є те, що педагог не поділяв позицію Г. Гринька щодо необхідності відсунення ідеї політехнізму на подальшу перспективу, пояснюючи зміщення акцентів у бік професіоналізму нагальними потребами часу. Г. Ващенко вказував, що такий підхід знижував рівень української освіти і надавав їй вузького професійного характеру. Учений позитивно оцінював загальноосвітнє політехнічне спрямування системи освіти, оскільки був переконаний, що “лише за умови широкої загальної освіти школа може підготувати висококваліфікованих робітників” [3, с. 161].

Комплексна система навчання, на думку Г. Ващенка, мала значний потенціал для реалізації ідеї політехнізму в шкільній освіті засобом поєднання теоретичного навчання учнів з працею. Утім, як зазначав педагог, на практиці це призвело до формалізму, оскільки учні вивчали лише працю дорослого населення, а самі в ній участі не брали. Так, у результаті аналізу діяльності трудових шкіл Полтавської округи, він узагальнював: “Головну роль серед засобів набування реальних знань відігравали засоби вербального типу... Жодна з шкіл не звертала належної уваги на послідовне збагачення учнів навичками ручної праці ...” [6, с. 131]. Вирішення цієї проблеми Г. Ващенко пов’язував передусім з необхідністю реорганізації педагогічної освіти на політехнічній основі. У своїх роботах “Сільськогосподарський ухил пед. Вузів”, “Розвиток Полтавського ІНО як педагогічної школи”, “Організація лабораторій та майстерень при педвузах” учений обґрунтовував основні напрями такого реформування: оновлення змісту професійно-педагогічної освіти, використання активних методів навчання, удосконалення

педагогічної практики студентів, забезпечення належної матеріально-технічної бази.

У 1929 р. у світ вийшла праця Н. Крупської “Про політехнізм”. У ній педагог обґрунтувала педагогічну сутність ідеї політехнізму та її реалізації в шкільній освіті: “Політехнізм не є якийсь особливий предмет викладання, він повинен проймає всі дисципліни, відбиратися на доборі матеріалу і в фізиці, і в хімії, і в природознавстві, і в суспільствознавстві. Потрібне взаємне пов’язання цих дисциплін і пов’язання їх з практичною діяльністю, і особливо пов’язання їх з навчанням праці” [10, с. 189].

Г. Ващенко поділяв думку Н. Крупської щодо доцільності використання методу проектів у навчанні з метою узгодження його з потребами життя. Педагог, указуючи на велику подібність проектного і дослідницького методів (зокрема активізація пізнавальної діяльності учнів і врахування їх інтересів), виявляв характерні риси кожного з них. Тож, учений підкреслював, що суттєвою ознакою методу проектів є практичний ухил навчання та зв’язок із життям дитини в цілому. Разом з цим для дослідницького – узгодженість навчання з практичним досвідом школяра та його оточенням не є обов’язковою. Г. Ващенко зазначав, що обидва методи спираються на творчі пошуки учнів і ставлять їх у становище дорослих людей: “...працюючи за дослідницьким методом, учень нагадує вченого-дослідника, при методі проектів – практичного діяча: агронома, інженера і т. ін.” [4, с. 149].

Вагоме значення у творчості Г. Ващенко мають творчі пошуки щодо обґрунтування теоретичних основ навчально-виховної діяльності дитячих будинків та колоній. Розробку проблеми вчений пов’язував із дослідженням особливостей упровадження ідеї політехнізму в практику цих закладів. Так, у праці “Досягнення установ соціального виховання інтернатного типу на Полтавщині” (1928 р.) Г. Ващенко вказував на те, що фактичне поєднання навчання з працею мало місце лише у деяких установах інтернатного типу.

Цей факт Г. Ващенко пояснював тим, що в закладах інтернатного типу значно легше, ніж у школах, забезпечити зв’язок між навчальною діяльністю учнів та їхнім оточенням, отже, зробити працю органічною частиною всього педагогічного процесу. Більшість дитячих будинків і містечок були забезпечені не лише обладнаними майстернями, а й мали своє господарство, тому існували можливості організувати навчання у такий спосіб, щоб діти не лише вивчали виробництво, а й самі брали у ньому безпосередню активну участь. Педагог переконував, що організація педагогічної роботи в соціальних закладах на виробничому ґрунті сприяє підвищенню інтересу до навчання, встановленню дисципліни та стрункого ладу життя, формуванню органів самоврядування, забезпеченню самообслуговування, встановленню виробничих стосунків із господарствами та позитивних взаємовідносин із оточуючим населенням. Тож, на основі узагальнення досвіду діяльності

дитячої колонії “Бодрая жизнь”, колонії імені М. Горького, колонії імені В. Короленка, колонії імені В. Леніна, другого полтавського дитячого містечка, Білицького дитячого будинку вчений робив висновок: “Дитячі організації, що утворюються на ґрунті безпосередньої продуктивної праці, мають найприродніший характер і є найбільш життєві” [2, с. 207].

Г. Ващенко наголошував, що фізична праця, незважаючи на її виховну цінність, не повинна набувати домінантної ролі в навчальному процесі: “Головне в роботі загальноосвітньої школи – не удосконалення в технічних способах якогось виробництва, а виховання широкого світогляду на базі наукових знань” [5, с. 353]. У цьому контексті цілком обґрунтованими видаються критичні висловлювання вченого на адресу свого сучасника А. Макаренка щодо специфіки організації навчання у колонії імені М. Горького та комуні Ф. Е. Дзержинського.

Г. Ващенко високо оцінював педагогічний потенціал позаурочної творчості дітей, відзначаючи передусім технічне моделювання. Він указував на головну помилку в його організації: “Здебільшого ці моделі подають тільки зовнішні форми речей, а не внутрішню їхню будову... Головне в машині – її механізм, а не зовнішній вигляд... Отож, коли учні роблять моделі машин, слід звертати увагу на те, щоб у них були по змозі всі частини механізмів, що є в справжніх машинах. Ідеальна модель повинна навіть демонструвати її функції. Виготовлення таких моделей, безумовно, буде дуже корисне для дітей. Воно дасть їм змогу не тільки засвоїти певні знання з фізики, а й розвиватиме в них винахідливість та вміння поводитися з машиною” [5, с. 273]. Виходячи з такого розуміння завдань і сутності технічної творчості школярів педагог підкреслював виняткове значення навчально-виховної діяльності будинків піонерів, дитячих технічних і дослідних станцій, екскурсійних баз у забезпеченні широкої політехнічної підготовки школярів.

Отже, проведене дослідження дає підстави стверджувати, що історико-педагогічна оцінка розвитку ідеї політехнізму здійснювалася Г. Ващенко у трьох напрямках. По-перше, висвітлюючи погляди Дж. Дьюї, Г. Кершенштайнера, Дж. Локка, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, учений торкався методологічних основ політехнізму. По-друге, він розробляв теоретичні аспекти проблеми, зокрема, реорганізації педагогічної освіти на політехнічних засадах, оптимального поєднання теоретичного навчання з виробничою працею. По-третє, Г. Ващенко акцентував увагу на дослідженні практичних засобів упровадження ідеї політехнізму, таких як метод проектів і технічне моделювання.

Здійснений нами аналіз дозволяє говорити про вагомість творчої спадщини педагога у контексті розвитку ідеї політехнізму. Г. Ващенко обґрунтовані такі науково-педагогічні положення: 1) праця мусить займативажливе місце у навчанні школярів, а не ієзаяких умов соціально-економічного життя школа не може бути додатком до виробництва; 2) школа повинна забезпечувати зв'язок навчання з життям і водночас

прямувати на досягнення мети, яка полягає у всебічному розвитку особистості; 3) поєднання теорії з практикою вимагає уникнення однобокого практицизму на основі усвідомлення важливості формування в учнів наукового світогляду, здобуття ними ґрунтовних знань та розвитку здібностей логічного мислення; 4) недоцільно перевантажувати учнів практичними роботами і завданнями, які не відповідають їхнім віковим особливостям і вимагають лише фізичних зусиль, не забезпечуючи при цьому творчого характеру діяльності.

Список використаної літератури

1. *Блонский П. П.* Избранные педагогические произведения / П. П. Блонский. – М. : АПН РСФСР, 1961. – Т. 2. – 350 с.
2. *Бойко А.* “...Служба богам і Батьківщині” (Григорій Ващенко: альтернатива поглядів і оцінок) : науково-методичний посібник / А. Бойко. – К. : ІЗМН, 2001. – 428 с.
3. *Ващенко Г.* Вибрані педагогічні твори / Г. Ващенко. – Дрогобич : Видавнича фірма “Відродження”, 1997. – 214 с.
4. *Ващенко Г. Г.* До питання про класифікацію методів навчальної роботи / Г. Г. Ващенко // Записки Полтавського інституту народної освіти за 1926-1927 ак. рік. – Полтава, 1927. – Т. IV. – С. 136–150.
5. *Ващенко Г.* Загальні методи навчання : підручник для педагогів. Видання перше / Г. Ващенко. – К. : Українська Видавнича Спілка, 1997. – 441 с.
6. *Ващенко Г.* Матеріали до характеристики стану техніки навчання в молодшому концентрі трудшкіл Полтавської округи за 1926-27 шк. рік / Г. Ващенко // Записки полтавського інституту соціального виховання (1928-30). – Полтава, 1931. – Т. V. – С. 124–135.
7. Житомирщина в боротьбі за політехнізм: Збірка матеріалів реалізації постанови ЦК ВКП(б) про школу / Відп. ред. Тишківський. – Житомир : Видання житомирського відділу народної освіти, 1932. – 92 с.
8. За загальне обов’язкове навчання та політехнічну школу. – К., 1930. – 95 с.
9. *Кетков Л.* За політехнічну школу / Л. Кетков. – Харків : Радянська школа, 1931. – 95 с.
10. *Крупська Н. К.* Про політехнізм / Н. К. Крупська // Педагогічні твори в десяти томах. За ред. М. К. Гончарова, І. А. Катрова, М. О. Константинова. – К. : Радянська школа, 1964. – Т. 4. – С. 188–191.
11. *Кулінич О.* Київщина в боротьбі за школу Маркса-Леніна-Сталіна (загальне навчання та політехнізація школи на Київщині до XV річниці жовтня) / О. Кулінич. – К. : Радянська школа, 1932. – 32 с.
12. Нариси історії українського шкільництва. 1905-1933: Навчальний посібник / О. В. Сухомлинська та ін.; за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Заповіт, 1996. – 304 с.